

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 26 mars 2024

Mål nr

Ö 7840-23

PARTER

Klagande

Justitiekanslern
Box 2308
103 17 Stockholm

Motpart

CAÅ

SAKEN

Förhandsbesked angående merkostnader för offentlig försvarare

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Västra Sveriges beslut 2023-10-30 i mål Ö 6148-23

Dok.Id 284344

HÖGSTA DOMSTOLEN
Riddarhustorget 8

Postadress
Box 2066
103 12 Stockholm

Telefon 08-561 666 00
Telefax -
E-post:
hogsta.domstolen@dom.se
www.hogstodomstolen.se

Expeditionstid
08:45–12:00
13:15–15:00

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen ändrar hovrättens beslut och lämnar förhandsbeskedet att CAÅs rätt till ersättning från staten för sitt uppdrag som offentlig försvarare för HS inte omfattar merkostnader för tidspillan och utlägg som uppstår på grund av att CAÅ har sin verksamhet långt ifrån domstolsorten Göteborg.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Justitiekanslern har yrkat att Högsta domstolen, med ändring av hovrättens beslut, lämnar förhandsbesked om att staten inte ersätter merkostnader avseende tidspillan och utlägg som uppstår på grund av att CAÅ har sin verksamhet långt ifrån Göteborgs tingsrätt.

CAÅ har motsatt sig att hovrättens beslut ändras.

SKÄL

Bakgrund

1. På HSs begäran förordnade Göteborgs tingsrätt den 6 oktober 2023 CAÅ som offentlig försvarare för honom. Samma dag häktade tingsrätten HS i sin utevaro på sannolika skäl misstänkt för mord. CAÅ har sin verksamhet i Stockholm.
2. Efter häktningförhandlingen begärde CAÅ att tingsrätten skulle meddela förhandsbesked om att de merkostnader som uppstår på grund av att han har sin verksamhet långt ifrån Göteborg – dvs. på grund av att han är distansförsvarare – omfattas av rätten till ersättning av staten. Tingsrätten biföll begäran.
3. Justitiekanslern överklagade och anförde att målet inte föreföll vara av sådan karaktär att det fanns skäl för att staten skulle ersätta merkostnaderna. CAÅ bestred ändring. Han framförde att han förutsatte att åklagaren skulle

yrka på livstids fängelse, att det var fråga om ett misstänkt mord som påstods ha begåtts tillsammans med andra inom den så kallade nätverksmiljön och att det fanns uppgifter som talade för att omständigheterna kring gärningen skulle komma att vara av särskilt känslig art.

4. Hovrätten har fastställt tingsrättens beslut. Hovrätten har hänvisat till att den misstänkte begärt försvararen, att den misstänkte häktats i sin utevaro misstänkt för mord och att det med hänsyn till målets beskaffenhet finns särskilda skäl för att staten ska ersätta merkostnaderna.

Målet i Högsta domstolen

5. Frågan i Högsta domstolen är vad som vid mycket allvarlig brottslighet ska anses vara särskilda skäl för att staten ska ersätta merkostnader som uppstår på grund av att den försvarare som den misstänkte önskat som offentlig försvarare har sin verksamhet långt ifrån domstolsorten. Bör utgångspunkten vara att det alltid föreligger särskilda skäl när misstanken avser mycket allvarlig brottslighet – i vart fall om livstids fängelse kan bli aktuellt – eller krävs det ytterligare omständigheter för att staten ska stå för merkostnaderna?

Allmänt om förordnande av offentlig försvarare

6. Till offentlig försvarare ska förordnas en advokat som är lämplig för uppdraget. Företrädesvis bör det förordnas någon som brukar förekomma som rättegångsombud vid domstolen. Har den misstänkte föreslagit någon som är behörig för uppdraget ska denne förordnas, om det inte finns särskilda skäl mot det. (Se 21 kap. 5 § rättegångsbalken.)

7. Nuvarande lydelse av 21 kap. 5 § infördes 2010, tillsammans med vissa andra ändringar i kapitlet, för att stärka den enskildes rätt att få sitt val av försvarare tillgodosett utan att statens kostnader ökade. Tidigare gällde att den försvarare som den misstänkte hade föreslagit inte skulle förordnas om det

medförde avsevärt ökade kostnader för staten. Detta var typiskt sett fallet när försvararen hade sin verksamhet långt ifrån domstolsorten. Genom lagändringarna skildes på å ena sidan rätten för den misstänkte att så långt möjligt få den offentliga försvarare som han eller hon önskar och å andra sidan statens ersättningsansvar för merkostnader som uppstår på grund av att den misstänkte väljer en distansförsvarare. (Jfr prop. 2008/09:232 s. 16 ff.)

Ersättning till distansförsvarare för merkostnader

8. En offentlig försvarare har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Sedan lagändringarna 2010 gäller att ersättningen endast om det finns särskilda skäl får avse de merkostnader för tidsspillan och utlägg som har uppstått på grund av att han eller hon är distansförsvarare. På begäran ska domstolen lämna förhandsbesked i frågan om sådana merkostnader omfattas av rätten till ersättning. (Se 21 kap. 10 § första och fjärde styckena rättegångsbalken.)

9. Syftet med förhandsbesked är att den misstänkte och den föreslagna försvararen ska kunna bedöma de ekonomiska förutsättningarna för uppdraget. Den föreslagna försvararen kan begära förhandsbesked innan han eller hon accepterar uppdraget och – om förhandsbeskedet blir negativt – välja att avböja eller ändå acceptera det. En försvarare kan också först acceptera uppdraget och därefter begära ett förhandsbesked. Ett positivt förhandsbesked som fått laga kraft är bindande vid den efterföljande prövningen, men inte ett negativt. Även om en distansförsvarare inte begärt förhandsbesked kan merkostnader, om särskilda skäl föreligger, omfattas av statens ersättningsansvar vid den slutliga prövningen av ersättningen. (Jfr ”Distansförsvararen från Stockholm I” NJA 2019 s. 271 p. 7 och a. prop. s. 25.)

10. Lagändringarna innebar även att en offentlig försvarare får förbehålla sig och ta emot skälig ersättning av den misstänkte för tidsspillan och utlägg

som inte omfattas av rätten till ersättning av allmänna medel (se 21 kap. 10 § femte stycket).

Närmare om särskilda skäl

11. Utgångspunkten är att det finns ett visst om än begränsat utrymme för en distansförvarare att få ersättning av staten för merkostnader. Det är i huvudsak fråga om situationer där avståndet visserligen föranleder tidsspillan och utlägg i större omfattning, men där omständigheterna i övrigt för med sig att kostnaden för försvaret inte blir avsevärt högre än för en förvarare på närmare avstånd. Det kan exempelvis vara fallet när det på orten inte finns någon med särskilda kunskaper på området eller när förvararen redan är väl insatt i målet. (Jfr t.ex. ”Distansförvararen från Stockholm I” p. 9 och ”Resan till Sundsvall” NJA 2022 s. 445 p. 5.)

12. Vidare finns det ett visst ytterligare utrymme för domstolen att ta hänsyn också till andra omständigheter som har tillräcklig tyngd i det enskilda fallet. Sådana omständigheter kan vara att sakens beskaffenhet eller målets speciella karaktär motiverar ett särskilt hänsynstagande till betydelsen för den misstänkte att få den av henne eller honom begärda förvararen. För att denna typ av omständigheter ska kunna medföra en rätt att få merkostnader ersatta av staten krävs något alldeles särskilt. Enbart det förhållandet att brottsligheten är av allvarligt slag och att den misstänkte riskerar ett långt fängelsestraff bör i allmänhet inte anses utgöra ett sådant undantagsfall som kan föranleda bedömningen att det föreligger särskilda skäl. (Se ”Distansförvararen från Stockholm I” p. 10 och 11.)

13. Som Högsta domstolen redan slagit fast bör alltså enbart det förhållandet att den misstänkte riskerar ett långt fängelsestraff i allmänhet inte medföra att särskilda skäl föreligger. Det bör gälla även om misstanken avser så allvarlig brottslighet att påföljden skulle kunna bli livstids fängelse. Eftersom också brottslighet av denna svårhetsgrad är av olika komplexitet bör

det även då göras en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet. Förutom svårhetsgraden bör då vägas in om det misstänkta brottet ter sig särskilt komplicerat från rättslig eller utredningsmässig synpunkt.

14. Är det fråga om brott där den misstänkte riskerar livstids fängelse, eller brott som annars är av mycket allvarligt slag, och målet även rymmer särskilt komplicerade frågor bör det alltså i regel anses föreligga särskilda skäl för att merkostnaderna ska ersättas av staten.

15. Eftersom en helhetsbedömning ska göras bör hänsyn också kunna tas till andra omständigheter av tyngd. Är det fråga om brott av mycket allvarligt slag, inte minst om den misstänkte riskerar livstids fängelse, kan sådana omständigheter vara att den misstänkte redan har ett väl upparbetat förtroende för den önskade försvararen på grund av tidigare förordnanden. Även om tidigare förordnanden i allmänhet inte utgör särskilda skäl, kan detta alltså bidra till att särskilda skäl föreligger vid misstanke om denna typ av mycket allvarliga brott (jfr ”Distansförsvararen från Göteborg” NJA 2012 s. 262 p. 9). Ett annat exempel på en omständighet som kan bidra till särskilda skäl är att denna typ av brott handläggs på en domstolsort där det endast finns få tillgängliga försvarare med relevant erfarenhet.

16. Vid bedömningen av det ytterligare utrymmet för att ersätta merkostnader för en distansförsvarare ska det alltså göras en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet, också i mål där misstanken avser mycket allvarlig brottslighet. Med hänsyn till målets stora betydelse för den misstänkte bör det emellertid läggas förhållandevis stor vikt vid brottets svårhetsgrad i de fallen, inte minst om det kan bli aktuellt med livstids fängelse. Bedömningen måste också inkludera om målet är särskilt komplicerat eller om det finns andra omständigheter av tyngd som talar för att staten ska svara för merkostnaderna, men kraven på de tillkommande omständigheterna kan då ställas något lägre än i fall som inte avser mycket allvarlig brottslighet.

17. Det innebär att enbart det förhållandet att misstanken avser mycket allvarlig brottslighet, även om det skulle kunna bli fråga om livstids fängelse, inte utgör särskilda skäl för att staten ska ersätta merkostnaderna.

Bedömningen i detta fall

18. CAÅ har sin verksamhet i Stockholm, dvs. långt ifrån domstolsorten Göteborg. De merkostnader för tidspillan och utlägg som uppkommer på grund härav ska därför endast ersättas av staten om det finns särskilda skäl.

19. CAÅs huvudman är häktad i sin utevaro misstänkt för mord tillsammans och i samförstånd med andra personer. Den aktuella misstanken avser ett brott av sådan svårhetsgrad att livstids fängelse skulle kunna bli aktuellt vid en fällande dom. Den omständigheten medför dock inte ensam att staten ska stå för merkostnaderna.

20. När det gäller målets komplexitet avser misstanken visserligen flera gärningsmän och det finns även uppgifter om att det misstänkta mordet har kopplingar till organiserad brottslighet. Dessa omständigheter är emellertid inte sådana att det framstår som att målet rymmer särskilt komplicerade frågor. (Jfr p. 14.)

21. Det är inte fråga om någon domstolsort där det endast finns få tillgängliga försvarare med relevant erfarenhet. Inte heller finns det några uppgifter om att den misstänkte på grund av tidigare förordnanden redan skulle ha ett väl upparbetat förtroende för CAÅ. (Jfr p. 15.)

22. Såvitt framkommit har målet efter häktningsförhandlingen inte föranlett några ytterligare handläggningsåtgärder som involverar CAÅ. Det är alltså inte fråga om att det tillkommit omständigheter som medför att det i nuläget ändå skulle föreligga särskilda skäl för ett positivt förhandsbesked (jfr ”Distansförsvararen från Stockholm I” p. 14).

23. Mot denna bakgrund finns det vid en sammantagen bedömning av omständigheterna i målet inte särskilda skäl för att staten ska stå för de merkostnader för tidspillan och utlägg som uppstår på grund av att CAÅ har sin verksamhet långt ifrån Göteborg. Ett negativt förhandsbesked ska därför lämnas.

24. Hovrättens beslut ska ändras i enlighet med detta.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Thomas Bull, Stefan Reimer (skiljaktig), Christine Lager (referent) och Margareta Brattström. Föredragande har varit justitiesekreteraren Fredrik Wågman.

SKILJAKTIG MENING

Justitierådet Stefan Reimer är skiljaktig och fastställer hovrättens beslut.

Jag instämmer med majoriteten till och med punkten 15. Enligt min mening bör skälen därefter ha följande lydelse.

16. Vid bedömningen av det ytterligare utrymmet för att ersätta merkostnader för en distansförsvarare ska det alltså göras en helhetsbedömning av omständigheterna i det enskilda fallet, också i mål där misstanken avser mycket allvarlig brottslighet. Med hänsyn till målets stora betydelse för den misstänkte bör det emellertid läggas förhållandevis stor vikt vid brottets svårhetsgrad i de fallen, eftersom det i dessa fall kan bli fråga om mycket långa fängelsestraff. Bedömningen måste också inkludera om målet är särskilt komplicerat eller om det finns andra omständigheter av tyngd som talar för att staten ska svara för merkostnaderna, men kraven på de tillkommande omständigheterna kan då ställas något lägre än i fall som inte avser mycket allvarlig brottslighet.

17. Det innebär att enbart det förhållandet att misstanken avser mycket allvarlig brottslighet inte utgör särskilda skäl för att staten ska ersätta merkostnaderna.

18. Samtidigt gör sig särskilda överväganden gällande när den misstänkte riskerar lagens strängaste straff, livstids fängelse; hans eller hennes önskemål om att även i realiteten få den försvarare som valts får då alldeles särskild betydelse. Brottsets svårhetsgrad måste därför i dessa fall tillåtas få särskild tyngd vid helhetsbedömningen.

19. När livstidsstraff riskeras kan kraven på de tillkommande omständigheterna därmed sättas lägre än vad som annars gäller för mycket allvarlig brottslighet. Särskilda skäl får som utgångspunkt anses föreligga, om inte

målet framstår som mindre komplicerat eller enkelt att utreda. Exempelvis när den tilltalade har erkänt eller de faktiska omständigheterna kring gärningen är klarlagda. Rör det sig däremot om brottslighet där flera personer är misstänkta och där bevisläget inte framstår som okomplicerat bör i regel särskilda skäl för staten att ersätta merkostnaderna föreligga.

Bedömningen i detta fall

20. CAÅ har sin verksamhet i Stockholm, dvs. långt ifrån domstolsorten Göteborg. De merkostnader för tidsspillan och utlägg som uppkommer på grund härav ska därför endast ersättas av staten om det finns särskilda skäl.

21. CAÅs huvudman är häktad i sin frånvaro misstänkt för mord tillsammans och i samförstånd med andra personer. Den aktuella misstanken avser ett brott av sådan svårhetsgrad att livstids fängelse skulle kunna bli aktuellt vid en fällande dom.

22. När det gäller målets komplexitet avser misstanken flera gärningsmän och det finns även uppgifter om att det misstänkta mordet har kopplingar till organiserad brottslighet. Dessa omständigheter är sådana att de vid en helhetsbedömning i ljuset av brottets svåra beskaffenhet utgör särskilda skäl (se p. 19).

23. Mot denna bakgrund finns det således särskilda skäl för att staten ska stå för de merkostnader för tidsspillan och utlägg som uppstår på grund av att CAÅ har sin verksamhet långt ifrån Göteborg. Hovrättens beslut om förhandsbesked ska alltså fastställas.
